

Ta'limü'l-Esmâ'nın Epistemolojik Boyutu: Kur'ân'da Bilgi ve Anlam Üretiminin Başlangıcı

Hasan BULUT*

*Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Gaziantep/Türkiye, hasanbulut1244@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-4293-1562>, doi: <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1776347>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 02.09.2025

Kabul Tarihi: 01.12.2025

Yayın Tarihi: 15.12.2025

Hakem Değerlendirmesi:

Bu makale, en az iki dış hakem/çift taraflı kör hakem tarafından incelenmiştir.

Benzerlik taraması:

Bu makale iThenticate ile taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

Etik Beyan:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.

Tarafsızlık:

Yazar, makale değerlendirme ve yayın sürecinin hiçbir aşamasına müdahil olmamış, hakemleme süreci bilimsel tarafsızlık ilkelerine sadık kalınarak tamamlanmıştır.

Finansman:

Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.

Çıkar Çatışması:

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Yazar Katkı Oranı:

Çalışma tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Telif Hakkı

© Hasan BULUT - | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Öz

Çalışma, Kur'ân'da Hz. Âdem'e isim öğretiminin (ta'limü'l-esmâ), bilgi ve anlam üretimine nasıl başlangıç teşkil ettiğini konu edinmektedir. İnsana yüklenen hilâfet sorumluluğunun bilgiyle temellendirilmesi ve insanın varlıkla ilişkisinin bilgi üzerinden kurulması bu kapsamda ele alınmıştır. Literatürde ta'limü'l-esmâ, muhtelif açılardan ele alınmakla birlikte genellikle "esmâ" kavramı merkeze alınarak yorumlanmıştır. Ancak burada ta'limü'l-esmâ, sadece masalsı bir anlatım veya tasavvurî bir bilgi olarak anlatılmamış, bu tasvirin fiziki dünyadaki karşılığının ne olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca insan zihnini inşa eden bir bilgi modeli olarak vahyin incelenmesi gerektiği öne sürülmüştür. Araştırmada ta'limü'l-esmâ anlatısının, Hz. Âdem'in diğer varlıklara karşı üstünlüğünü sembolize ettiği belirtilmiştir. Bu bakış açısı, modern bilgi teorilerinde dilin anlam üretimindeki rolüne Kur'ân ve sünnet çerçevesinden katkı sunmayı ve insanın bilgiyle sorumluluk bilincini yeniden konumlandırmayı gerekli kılmıştır. Bu çalışmada ta'limü'l-esmâ kavramı, nitel araştırma yöntemlerinden literatür taramasıyla dil, bilgi ve hilâfet ilişkisi bağlamında incelenmiş, özellikle Kur'ân'ın epistemolojik (bilgi kaynağı, mahiyeti ve sınırı) çerçevesiyle modern bilgi kuramları arasındaki kavramsal paralellikler tespit edilmeye çalışılmıştır. İslam epistemolojisinin çağın bilgi krizine çözüm sunabilecek köklü ilkeler barındırdığına, insanın dil, düşünce ve medeniyet inşasındaki asli rolüne dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Bilgi, Hz. Âdem, Ta'limü'l-Esmâ.

Atıf

Bulut, Hasan. "Ta'limü'l-Esmâ'nın Epistemolojik Boyutu: Kur'ân'da Bilgi ve Anlam Üretiminin Başlangıcı". *mütefekkir* 12/24 (2025), 412-430 <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1776347>

The Epistemological Dimension of Ta‘līmūl-Esmâ: The Beginning of Knowledge and Meaning Production in the Qur’an

Hasan BULUT*

*Assistant Professor, Gaziantep Islamic Science and Technology University, Faculty of Islamic Sciences, Gaziantep/Türkiye, hasanbulut1244@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-4293-1562>, doi: <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1776347>

Research Article

History

Received: 02.09.2025

Accepted: 01.12.2025

Published: 15.12.2025

Referee Assessment:

This article has been reviewed by at least two external reviewers/double-blind reviewers.

Plagiarism:

This article has been scanned with iThenticate and verified to be free of plagiarism.

Ethical Statement:

This study was prepared in accordance with scientific and ethical principles.

Impartiality:

The author were not involved in any stage of the article evaluation and publication process, and the peer review process was completed in accordance with the principles of scientific impartiality.

Funding:

The author acknowledge that they did not receive any external funding to support this research.

Competing Interests:

The author declare that there is no conflict of interest.

Author Contribution Ratio:

The study was conducted by a single author.

Copyright

© Hasan BULUT - | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Abstract

This study examines how the teaching of names (ta‘līmūl-esmâ) to Adam in the Qur’an constitutes the beginning of knowledge and meaning production. The grounding of the responsibility of stewardship entrusted to humans in knowledge and the establishment of the relationship between humans and existence through knowledge are discussed in this context. In the literature, ta‘līmūl-esmâ has been approached from various angles but has generally been interpreted with the concept of “esmâ” at its center. However, ta‘līmūl-esmâ is not presented here merely as a mythical narrative or speculative knowledge; an attempt is made to explain the physical world’s counterpart to this depiction. Furthermore, it is argued that revelation should be examined as a model of knowledge that constructs the human mind. The study indicates that the narrative of ta‘līmūl-esmâ symbolizes Adam’s superiority over other beings. This perspective necessitates contributing to modern theories of knowledge regarding the role of language in meaning production within the framework of the Qur’an and Sunnah, and repositioning human responsibility with regard to knowledge. In this study, the concept of ta‘līmūl-esmâ is examined in the context of the relationship between language, knowledge, and khilâfah through a literature review, one of the qualitative research methods. In particular, it attempts to identify conceptual parallels between the epistemological framework of the Qur’an (source, nature, and limits of knowledge) and modern theories of knowledge. Islamic epistemology contains fundamental principles that can offer solutions to the information crisis of our age, drawing attention to the essential role of humans in the construction of language, thought, and civilization.

Keywords: Interpretation, Qur’an, Knowledge, Prophet Adam, Teaching of the Names (Ta‘līmūl-Esmâ).

Cite as

Bulut, Hasan. “The Epistemological Dimension of Ta‘līmūl-Esmâ: The Beginning of Knowledge and Meaning Production in the Qur’an”. *mütfekek* 12/24 (2025), 412-430 <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1776347>

Giriş

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem'in yaratılış sürecinde hilâfet ve bilginin iki temel unsur olarak öne çıktığı görülmektedir. Bakara Sûresi 30-33. âyetlerde Allah'ın (c.c.) yeryüzünde bir halife yaratacağını meleklerle bildirmesi ve ardından Âdem'e bütün isimleri öğretmesi (ta'limü'l-esmâ) bu bağlamın temelini teşkil eder. Kur'an'a göre insanın halife kılınmasının ön şartı bilgidir. Bakara Sûresi 30. âyette buyurulduğu üzere melekler, insanın fesat çıkaracağı ve kan dökeceği gerekçesiyle insana verilecek halîfelik payesinin hikmetini sorduklarında Allah, onların bilmedikleri şeyleri bildiğini haber vererek Âdem'e isimleri öğretmiştir. Bu sıralamaya göre bilginin, hilâfet sorumluluğunu meşrulaştıran ilahî bir kriter olduğu anlaşılır. Dolayısıyla hilâfet, yalnızca dünyevî bir yönetim yetkisi değil, bilgi temelli ahlakî bir sorumluluğu da içeren bir görevdir. Bu sorumluluk, düşünceye dayalı üretim, adalet, ahlâk ve hikmet ilkeleriyle donatılmıştır.

İsim öğretimi; nesneleri, olguları ve kavramları adlandırma yeteneğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, ta'limü'l-esmâ insan aklının düşünce geliştirebilme potansiyelini göstermektedir. İsimlendirme, yalnızca bir şeyi tanımlamakla kalmaz aynı zamanda onunla ilgili düşünsel işlemlerin esasını oluşturur. Bu durum, insanın bilişsel faaliyetlerini mümkün kılan temel unsurlardan biri olarak görülmektedir.

Kur'an'da ta'limü'l-esmâ hadisesi, insanın bilgiyle ilişkisinin ilk ve en derin temsillerinden biridir. "وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا" - Ve (Allah) Âdem'e bütün isimleri öğretti..."¹ âyeti, insanın bilgiye erişim kapasitesini ve dilsel yetkinliğini vurgulayan önemli bir referans noktasıdır. Âdem'in meleklerle karşılaştırılması ve onların bilgi karşısındaki yetersizliklerinin sergilenmesi, insanın öğrenme kapasitesiyle öne çıkan varlık olarak konumlandırıldığını gösterir.

Hz. Âdem ile alakalı pek çok kitap ve makale yazılmakla birlikte ta'limü'l-esmâ konusunu bilgi anlayışı, kaynağı ve işlevi açısından derinlemesine inceleyen araştırmalar ne yazık ki yok denecek kadar azdır.² Epistemolojik perspektiften³ ta'limü'l-esmâ, masalsı bir anlatım değil, insanın bilgiye erişim biçimini temellendiren, dil-bilgi-düşünce ilişkisini açıklayan, hilafeti bilgiye dayandıran, insanın bilişsel üstünlüğünü temellendiren, ontolojik gerçekliğe karşılık gelen bir bilgi teorisi sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda olay, insanın bilgiye dayalı üstünlüğünü ve yeryüzündeki temsil sorumluluğunu temellendiren ilahî bir düzenleme olarak açıklanmaktadır.

Literatürde ta'limü'l-esmâ, genellikle "esmâ" kavramı etrafında şekillenmiş ve Hz. Âdem'e nesnelerin isimlerinin öğretildiği yönünde yorumlanmıştır. Bu yorumlarda dilsel semboller üzerinde durulmuş, mecaz anlamında yorumlanmış ve isimlerin insana anlam inşa etme yeteneği kazandırdığına kısmen değinilmiştir. Bu çalışmada ta'limü'l-esmâ kıssası, sadece eşya isimlerinin aktarımı anlamında değil; insanın kavramsallaştırma, sınıflandırma ve anlam üretme kapasitesinin ilahî kaynaklı olduğunu gösteren bir te'vil olarak incelenmektedir. Ayrıca Kur'an'ın bu anlatımının, günümüz bilgi toplumunda karşılaşılan epistemik krizlere karşı bir referans noktası sunduğuna dikkat çekilmektedir. Araştırmanın

¹ Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Bakara 2/31.

² Ta'limü'l-esmâ üzerine yazılan ve konumuzla da ilişkili olduğu düşünülen bazı çalışmalar şunlardır: Mehmet Akif Alpaydın'ın "Âdem'e (a.s.) Öğretilen İsimler"; Maşallah Turan'ın "Hz. Âdem'e İsimlerin Öğretilmesinin Mahiyeti Üzerine Değerlendirmeler"; Ferruh Kahraman'ın, "Hazreti Âdem'e Öğretilen İsimler: İnsanoğlunun Gerçek Mahiyetinin Tezahürü" ile "Hazreti Âdem'e Öğretilen İsimler: İslâmî İlimlerde Dilin Kökeni, Modern Bilimlerde Dilin Önemi"; Yusuf Temel'in "Bilginin İlahi Senaryosu: Hakikatle Mecaz Arasında Âdem'e Öğretilen İsimler" vb. kıymetli çalışmalardır. Bu makalelerde genellikle müfessirlerin ve son dönem çağdaş müelliflerin konuyla ilgili yorumlarına yer verilmiş, ta'limü'l-esmâ'nın dilsel, mecazî ve mahiyet gibi açılımlarına dair özgün değerlendirmeler yapılmış lakin konunun epistemolojik yönüne yeterince değinilmemiştir.

³ Epistemolojik perspektif; bir konuyu bilginin mahiyeti, kaynağı, sınırları, doğrulanması ve gerekçelendirilmesi açısından ele alan bakış açısı anlamına gelir. Robert Audi, *Epistemology: A Contemporary Introduction to the Theory of Knowledge* (New York: Routledge, 2011), 1-4; Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2012), "Bilgi Kuramı" md.; Doğan Özlem, *Bilgi Felsefesi* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2019), 11-18.

bulgularına göre, Âdem'e öğretilen isimler, insanın yalnızca bilgi depolama kapasitesine değil, anlam kurma ve kavramlaştırma kabiliyetine işaret etmektedir. Bu durum, insanın makineden farklı olarak veriye değer ve mana yükleme yeteneğini ortaya koymaktadır.

Bu araştırma, ta'limü'l-esmâ kavramını Kur'an ve sünnet bağlamında inceleyerek bilginin kaynağını, düşünsel gelişime katkılarını, dil-bilgi-sorumluluk ilişkisini ve hilâfet anlayışını analiz etmeyi hedeflemektedir. Böylece bu anlatımın, yalnızca sembolik bir kıssadan ibaret olmadığı aynı zamanda insanın düşünsel, epistemolojik ve ontolojik konumunu şekillendiren kurucu bir ilke olduğu vurgulanmakta; bilginin değeri, anlam üretimi ve dilin dönüşümü bağlamında yeniden yorumlanması amaçlanmaktadır. Bu itibarla dil, bilgi ve sorumluluk kavramları, dini metin bağlamında ilişkilendirilmeye çalışılacaktır. Çalışmada; katalog taraması, dokümantasyon ve veri analizi gibi nitel araştırma yöntemleri esas alınarak konuyla ilgili klasik ve modern kaynaklardaki bilgiler karşılaştırılacak ve metin merkezli çözümlemeler yapılacaktır. Literatür taramasıyla ta'limü'l-esmâ kavramının tarihsel bağlamı, dil, bilgi ve hilâfet ilişkisi incelenecek özellikle Kur'an'ın epistemolojik çerçevesiyle modern bilgi kuramları arasındaki kavramsal paralellikler tespit edilmeye gayret edilecektir.

1. Ta'limü'l-Esmâ'nın Kavramsal Analizi

Ta'lim(التعليم) kelimesi, ilm (العلم) kökünden türeyen bir isimdir. İlim, Arapça'da "bir şeyi kendisinden olmayandan ayıran alâmet, iz, eser veya delil" anlamına gelir, cehaletin zıddı olup özünde temyiz (ayrıt etme kabiliyeti) manası taşır.⁴ Bu bakımdan ilim, doğruyu yanlıştan, hakkı bâtıldan, ıslahı ifsattan, iyiyi kötüden, adaleti zulümden ayırmayı sağlayan zihnî bir faaliyettir. İlim ile aynı kökten gelen ta'lim kavramında da temyiz özelliği olduğu kabul edildiğinde insan ta'limü'l-esmâ'yı bir temyiz aracı olarak görebilir ve bu fitrî yetenekle hakikati bulabilir. Dolayısıyla bilgi, salt bilişsel bir durum değil; değer merkezli bir temyiz aracıdır.

'Alleme/ عَلَّمَ kelimesi, 'alime/ عَلِمَ fiilinin tef'îl babından türetilmiş olup masdarı ta'lim /التعليم'dir. Ta'lim, lügatte "öğretmek, bilgilendirmek, belletmek ve bildirmek" demektir.⁵ Tefsir usûlü literatüründe ta'lim, bir bilginin muhatabına aktarılmasında hem yöntemi hem de hedefi belirleyen bir kavram olarak değerlendirilir. Bu bağlamda ta'lim, yalnızca sözlü veya yazılı bilgi aktarımı değil aynı zamanda muhatabın anlayabileceği şekilde bilgiyi sunma ve onun üzerinde düşünmesini sağlama süreci olarak tanımlanır. Tefsir usûlünde özellikle âyetlerin nüzul sebepleri, lafız ve anlam ilişkileri, tarihî ve kültürel bağlamı ile birlikte öğretilir ki bu, ta'lim kavramının epistemolojik boyutunu da ortaya koymaktadır.⁶ Kur'an'da Yüce Allah'a nisbetle kullanıldığında bu kelime, "öğrenenin aklında ve nefsinde bir iz oluşuncaya kadar bilgiyi tekrar etmek; gittikçe bilgilendirmeyi artırmak; manaları zihinde tasavvur etmek için aklın ve nefsin ilgisini uyandırmak" anlamlarında geçmektedir.⁷ Bu yönüyle ta'lim, bilginin zihinde süreklilik kazandığı bir süreci ifade etmektedir.

Kur'an'da ta'lim kavramı genellikle Allah'a nispet edilmiştir. "Rahmân Kur'an'ı öğretti (عَلَّمَ),⁸ O, kalemle yazmayı öğretenidir (عَلَّمَ),⁹ sizin de babalarınızın da bilmediği şeylerin size öğretildiği (عَلَّمْتُمْ) Kitab'ı kim indirdi?,¹⁰ Ey insanlar, bize kuş dili öğretildi (عَلَّمْنَا),¹¹ Rabbimiz! İçlerinden onlara bir peygamber gönder; onlara

⁴ Ebü'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 4/109.

⁵ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1414/1993), 12/419.

⁶ Muhammed el-Cezîrî, *Usûlü't-Tefsîr* (Kahire: Mektebetü'l-Mısri, 1987), 23-27; Muhammed Hamidullah, *Tefsîr Usûlü ve Tefsîr Tarihi* (İstanbul: İrfan Yayınları, 2008), 72-75.

⁷ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân 'Adnân ed-Dâvudî (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1412/1991), 580.

⁸ er-Rahmân 55/1-2.

⁹ el-Alak 96/4.

¹⁰ el-En'âm 6/91.

¹¹ en-Neml 27/16.

âyetlerini okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin (يُعَلِّمُهُمْ)"¹² gibi âyetlerde "ta'lim" fiilinin hep Allah'a veya ilahî kaynaklı bir öğretiye izafe edilmesi dikkat çekicidir. Bu kullanım, bilginin kaynağının beşerî değil, vahiy merkezli olduğunu vurgulamaktadır.

Esmâ (الْأَسْمَاء) kelimesi, ism (اسم) kelimesinin çoğuludur ve lügatte "bir şeye delalet eden lafız" veya "yücelik" anlamlarına gelir.¹³ İsim, bir varlığın zihinde tanınmasını sağlayan bir göstergedir. Dolayısıyla isim, hem sembolik temsil gücünü hem de dilsel anlam üretimini içinde barındırır. Bu kelime kavramsal açıdan çeşitli manalarda te'vil edilmiştir. Abdurrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/827), bu kelimeyi "deniz, dağ vb. tüm varlıkların adları" şeklinde açıklarken;¹⁴ Kuşeyrî (ö. 465/1072), isimlerin yalnızca eşyaya değil, aynı zamanda Allah'ın esmâsına da işaret ettiğini ifade eder.¹⁵ Taberî'ye (ö. 310/923) göre burada kastedilen, meleklerin ve âdemoğullarının isimleridir.¹⁶ Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ise yorum alanını genişleterek "bu isimlerin, varlıkların adları olabileceği gibi fiiller, sıfatlar ve hatta duylara ilişkin kavramlar da olabileceğini" belirtir.¹⁷ Bu açıklamalara göre Allah'ın Âdem'e isimleri öğretmesi, kendisi sayesinde konuşacağı ve eşyanın adlarını va'z edeceği bir kuvvet verilmesi bağlamında yorumlanmıştır.¹⁸ Esmâ kelimesine dair farklı te'villerin yapılmış olması, isimlerin yalnızca dilsel bir envanter değil, aynı zamanda kavramsal bir yeti olduğunu ortaya koyar. Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652), Abdullah ibn Abbas, Mücahid b. Cebr (ö. 103/721) ve Katâde b. Diâme (ö. 117/735) gibi müfessirlere göre "Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti (وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا)"¹⁹ âyetinde zamiriyle birlikte geçen esmâ kelimesi, bütün eşya isimlerini kapsamaktadır.²⁰

Ta'limü'l-esmâ kavramı ise, 'alîm sıfatıyla Allah'ın, diller aracılığıyla Âdem'e eşyayı sembolize eden kavramları, isimleri öğretmesini ifade eder.²¹ İnsana öğretim olayı, Allah'ın isimlerinin bir tecellisidir. İnsana bilme kabiliyetini ve aklı bahsettiği gibi ona bilginin ilk sermayesini de Allah vermiştir. Buna göre ta'limü'l-esmâ, insanın dilsel yetkinliğiyle epistemolojik inşa sürecinin kesiştiği bir noktayı temsil eder.

Tanımlardan anlaşılacağı üzere Hz. Âdem'e öğretilen esmâ; eşyaya isim verme, kavramları anlama, ifade etme, anlamlandırma, beyan gücü ve bilgi sahibi olma gibi anlamlara gelmektedir. Böylece varlığa zihinsel bir nitelik kazandıran esmâ, kavramsal düşüncenin temelini oluşturmaktadır. Bu ta'lim yalnızca geçmişin meçhul diplerinde teşekkül eden bir olay değildir, insan türünde taallüm olarak ortaya çıkan bir infialdir. Bu anlamıyla ta'lim, devam edegelen bir ilhamdır ve her bir insan bu ilhama aday olup onda tecelli eden ilhamın ve öğretimin kaynağı ise Allah'tır. Âyetteki alleme fiilinin

¹² el-Bakara 2/129.

¹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14/402; Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mehzûmî – İbrâhîm es-Sâmurâî (Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 7/318.

¹⁴ Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *Tefsîru Abdurrezzâk*, thk. Mahmud Muhammed Abduh (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/266.

¹⁵ Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdülmelik el-Kuşeyrî, *Leṭâ'ifu'l-işârât /Tefsîrü'l-Kuşeyrî*, thk. İbrâhîm el-Besyûnî (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyye, ts.), 1/76.

¹⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmî'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (b.y.: Dâru Hicr, 1422/2001), 1/482.

¹⁷ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb (et-Tefsîrü'l-kebir)* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/1999), 2/397.

¹⁸ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an ḥakā'iki ḡavâmiẓi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-Arabîyye, 1407/1986), 1/125-126; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 2/397-398; Muhammed et-Tâhîr b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tunusiyye li'n-Neşr, 1404/1984), 1/409-410.

¹⁹ el-Bakara 2/31.

²⁰ Ahmed Rıza, *Mu'cemü metnü'l-lüga* (Beyrut: Dâru Mektebetü'l-Hayat, 1388/1958), 1/15.

²¹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 580; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14/402.

Allah'a nispet edilmesi de her yönüyle gerçektir.²² Buna göre ta'lim bir süreç içerisinde aşama aşama öğrenmeyi²³ ifade etmekte, ilahî bir senaryo dâhilinde gerçekleşmektedir.

2. Ta'limü'l-Esmâ'ya Dair Klasik ve Modern Yorumlar

Yukarıda ta'limü'l-esmâ'nın kavramsal açıdan tanım ve beyanına yer verildi. Bu kavramın dilsel açılımları, konuya dair ilham ve ıstılah teorileri ise bazı yazarlarca²⁴ yeterince işlendiği için burada tekrar ele alınmadı. Şimdi ise bu kısma ile ilgili selef âlimleri ve modern Müslüman düşünürlerin görüşlerine değinilecektir.

2.1. Selef Âlimlerin Görüşlerine Göre Âyetin İmaları

Kur'ân'da Hz. Âdem'in öğrenme ve bilme kabiliyeti ile donatıldığına dikkat çekilerek ta'limü'l-esmâ hadisesiyle sembolleştirildiği görülür. Ancak kıssanın tam olarak anlaşılabilmesi, siyak-sıbak bağlamı içinde bütüncül bir okuma gerektirir. Bu nedenle Bakara sûresi 30-33. âyetler, hem anlatı akışı hem de bilgi-hilâfet ilişkisi açısından bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Kur'ân bu olayı şöyle aktarmaktadır:

"Hani, Rabbin meleklerle, 'Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım' demişti. Onlar, 'Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamd ederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.' demişler. Allah da, 'Ben sizin bilmediğinizi bilirim' demişti. Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti (وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا). Sonra onları meleklerle göstererek, 'Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin' dedi. Melekler, 'Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin' dediler. Allah, şöyle dedi: 'Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle.' Âdem, meleklerle onların isimlerini bildirince Allah, 'Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?' dedi."²⁵

Bu anlatıya göre Hz. Âdem'e yapılan öğretim, yaratılış sürecinin hemen ardından zikredilerek bilginin insan kimliğinin asli bir parçası olduğunu göstermektedir. Meleklerle yapılan diyalogda bilginin, hilâfet görevini meşrulaştıran ilahî bir kriter olduğu anlaşılır. Bu bağlamda klasik müfessirler, ta'limü'l-esmâ kıssasını genellikle rivayet ve dirayet temelli iki ana eksende yorumlamaktadırlar.

2.1.1. Rivayet Temelli Yaklaşım

Rivayet temelli yaklaşım, âyetleri hermenötik perspektiften açıklamak yerine rivayetleri dayanak göstererek değerlendirmede bulunmayı esas alır. Bu yaklaşımı ilke edinen Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) ve Katâde b. Diâme'nin anlattığına göre Allah (c.c.), Âdem'i yaratıp ona ruhundan üflemesinin ardından meleklerle, Âdem'e secde etmelerini emretmiş, eşyanın isimlerini öğretmiş ve bu durumu Âdem'in üstünlüğüne alamet kılmıştır.²⁶ Buna göre, meleklerin "yeryüzünde fesat çıkaracak birini mi yaratacaksın?" şeklindeki soruları bilgi eksikliğinden kaynaklanmıştır. Allah, Âdem'e eşyanın isimlerini öğretip melekleri bu bilgiyle imtihan etmiş; böylece ilmin, yaratılışın merkezî değeri

²² Yusuf Temel, "Bilginin İlahî Senaryosu: Hakikatle Mecaz Arasında Âdem'e Öğretilen İsimler", *Journal of Islamic Research* 35/1 (2024), 127.

²³ Tef'il vezni genellikle teksir (çokluk) anlamına hamledilmiştir. Tenzîl ve ta'lim kelimeleri bu vezinde teksir anlamını ihtiva etmekle birlikte tenzil, Kur'ân'ın parça parça indirildiğini, ta'lim ise aşama aşama öğrenmeyi ifade etmektedir. Yusuf Temel, "Tef'il Veznin Kur'ân Belâgatındaki Ontolojik İmaları: Hz. Âdem'e İsimlerin Talimi Örneği", *Bilimname* 50/2 (2023), 104-105, 114.

²⁴ Bk. Temel, "Tef'il Veznin Kur'ân Belâgatındaki Ontolojik İmaları: Hz. Âdem'e İsimlerin Talimi Örneği", 118.

²⁵ el-Bakara 2/30-33.

²⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/482.

olduğunu göstermiştir. Ayrıca insana verilen bilginin özel ve üstün bir değer taşıdığı, ilmin vahiy ve ilham yoluyla da edinilebildiği, bilginin bir güç ve sorumluluk aracı olduğu anlaşılmaktadır.

Taberî'ye göre Bakara 33. âyetinde zikredilen ve meleklerin açığa vurdukları bildirilen şeyden maksat, onların orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birisini yaratmasına dair sözleridir. Meleklerin gizledikleri şeylerden kastedilen ise, birbirlerine "biz o halîfeden daha hayırlı ve daha bilgiliyiz" demeleridir.²⁷ Bu bağlamda bilginin, ilahî bir tasarrufla insana verildiği ve meleklerle karşı üstünlük sebebi olduğu vurgulanmaktadır. Bakara sûresi 30. âyetinde Allah (c.c.) yeryüzünde bir insan yaratacağını meleklerle bildirmektedir. Allah ve melekler arasında gerçekleşen diyalog biter bitmez 31. âyetinde Hz. Âdem ismi zikredilmektedir. Demek ki Âdem diyalogdan önce yaratılmıştır ve yapılan ilk iş âyetinde de belirtildiği üzere Âdem'in ta'limidir. Söz konusu 31. âyetin atıf vâvı ile başlaması, bu iki durum arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Dolayısıyla yaratılış ve ta'lim aşamalarının birbirini takip edişi âyetin doğru yorumlanması açısından son derece önemlidir. Benzer durum Rahmân sûresinde de şu şekilde geçmektedir: "Allah insanı yarattı, ona beyânı öğretti."²⁸ Burada yaratılış hadisesinden sonra "الْبَيَانَ", Bakara sûresinde ise yaratılıştan sonra "الْأَسْمَاء" kelimesi zikredilmektedir. "الْأَسْمَاء" lafzındaki mücmelliği gidermek için ise "الْبَيَانَ -beyân"²⁹ lafzından yararlanmak gerekir.³⁰ Nitekim melekler Âdem'deki beyân özelliğini gördükten sonra bu husustaki acziyetlerini itiraf etmişlerdir.³¹ Görüldüğü üzere Âdem, isim verme işlevini Allah'ın kendisine bahsettiği bir yetenekle gerçekleştirmiştir. Bu bilgi Âdem'e Allah tarafından verilen beyân yeteneğinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Sünnette, Hz. Âdem'e isimlerin öğretilmesine dair bilgi sınırlıdır ancak genel olarak ilmin faziletine dair çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Nitekim sahih hadislerde geçen "Âlimin abid üzerindeki üstünlüğü, ayın diğer yıldızlar üzerindeki üstünlüğü gibidir"³² ifadesi, bilginin ibadetle kıyaslanamayacak kadar yüce bir merteye olduğunu gösterir. Buradan da insanın bilgiyle yücelen ve anlam kazanan bir varlık olduğu anlaşılır. Yaratıldığında meleklerin Âdem'e secde etmesi de onun bilgisine duyulan saygıdandır. Âlim ilmiyle çevresini aydınlatır. Bu nedenle âlimin abide üstünlüğü, ayın yıldızlara olan üstünlüğüne benzetilir. Zira ilim, insanın kapasitesini aşan ve etrafını aydınlatan bir nurdur.³³ İlgili hadis, ilmin hem bireysel hem toplumsal düzeyde rehberlik edici yönünü ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'e hitaben nazil olan ilk vahiyde "oku" emrinden, kalem ile yazmaktan, eğitim ve öğretimden söz edilerek ilmin değerine dikkat çekilir.³⁴ Sahih bir hadiste Âdem'in peygamberliğiyle birlikte bilgiyle donatıldığı da vurgulanır. Bir rivâyette, "Allah Teâlâ Âdem'e her şeyi öğretti, Âdem de çocuklarına bunu aktardı. Böylece ilim, nesilden nesile geçti"³⁵ ifadesi yer alır. Bu hadislerden, bilginin Âdem'i melekler karşısında üstün kıldığı ve sünnette bilginin Allah'a yakınlık ile birlikte peygamberlikle olan bağınu kuvvetlendirdiği anlaşılmaktadır. Lafzî yorumcu olarak bilinen

²⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/482.

²⁸ er-Rahmân 55/3-4.

²⁹ "بَيَان" fiilinin mastarı olan beyân kelimesi; açık bir şekilde konuşmak, ifade etmek, duygu ve düşüncüyü ortaya koymak, açıklamak, tabir etmek, yorumlamak, tasvir etmek, tanımlamak gibi pek çok anlamda kullanılmaktadır. Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Şihâh fî'l-luğa ve'l-ulûm*, haz. Nedîm Mer'âşlî - Usâme Mer'âşlî (Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 3907; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'âşlî (Beyrut: Dâru l-İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1418/1997), 5/170; Ebû'l-Fidâ' İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 7/452; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 27/233.

³⁰ Mehmet Akif Alpaydın, "Âdem'e (a.s.) Öğretilen İsimler", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Tokat İlmîyat Dergisi)* 4/2 (2016), 130.

³¹ Tevrat'ta da anlatıldığına göre Allah (c.c.), tüm mahlûkatı yarattıktan sonra Hz. Âdem'e her bir varlığa isim vermesini emretmiş, o da bu emri yerine getirmiştir. Bu bilgi, kıssanın kısmen de olsa diğer ilahî kaynaklı kitaplarda yer aldığına işaret etmektedir. bk. *Kitab-ı Mukaddes*, *Eski Ahid* (İstanbul: Orhan Matbaacılık Şirketi, 1995), Tekvin 2/19-20.

³² Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâb el-Halebî, 1395/1975), "İlim", 19 (No. 2682); Süleyman b. el-Eş'as Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Yâsir Hasen vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1436/2015), "İlim", 1.

³³ Komisyon Mehmet Görmez vd., *Hadislerle İslam I* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 1/376.

³⁴ el-Alak 96/1-5.

³⁵ bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 14/172.

rivayet temelli yaklaşım, dilin ilahî bir kökene dayandığı, insanın varlıkla olan ilişkisinin ise başlangıçta doğrusal ve hatasız olduğu tezini savunmuş olmaktadır.

2.1.2. Dirayet Temelli Yaklaşım

Bu yaklaşım, genellikle nasları yorumsal açıdan incelemeyi ilke edinir. Bu bağlamda Beydâvî (ö. 685/1286), kıssa ile ilgili olarak Allah'ın (c.c.) Hz. Âdem'i muhtelif parçalardan oluşan bir takım duygularla aklî, hissî, hayalî ve sanal şeyleri anlayabilecek bir yetenekle yarattığını belirtmektedir. Ayrıca ona eşyanın özelliklerini, isimlerini, ilimlerin usullerini, sanatların kanunlarını ve aletlerin niteliğini bilmeyi ilham ettiğini ifade etmektedir.³⁶ Beydâvî, Âdem'in fitrî olarak eşyaya isim verme yeteneği ile donatıldığını iddia ederek burada müfessirlerin pek değinmediği bir zaviyeden olaya yaklaşmaktadır. Ona göre ta'limü'l-esmâ olayından Âdem'e Allah tarafından verilen bazı aklî meziyetler anlaşılmalıdır.³⁷ Dolayısıyla bu kıssa, insanın varlıklarla olan ilişkisinde dili nasıl yapılandırdığına dair önemli bir mesaj taşımakta, esmâ kavramı ise insanın zihinsel dünyasını ve anlam haritasını temsil etmektedir.

Bilmek, aşkın bir eylemi ifade eder. Bilgi, potansiyel olarak fıtratta derç edilen bir şeydir ve kaynağı Yüce Allah'tır. İnsanın şerefi bilgiyi Allah'tan almasına dayanır. İlgili âyet, bilginin yaratılıştan var olan bir kabiliyetin sonradan alınıp keşfedildiğine işaret eder. Buradan hareketle, dilin ana umdesinin isimlerden müteşekkil olduğu söylenebilir. Buna göre Bakara sûresi 31. âyet, Rahmân sûresinin 3. ve 4. âyetleri ile kurduğu anlam bağı konunun daha derinlikli anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.³⁸

Âdem'e beyân kabiliyeti öğretilmiştir. Beyân, iletişim ve anlam üretiminin aracı kabul edilmiş; hilâfet ise bilginin ahlakî ve sosyopolitik yönünü ortaya koymuştur. İnsanoğlunun ilim ve kelâm sıfatlarına mazhar olması, kelâm ve lisanın hilâfet işinde önemli bir yere sahip olduğunun işaretidir. Dilin var edilmesi, Âdem'in hilâfet misyonuyla ilişkilidir. Âdem'e isimlerin öğretilmesi sadece dil öğretmek ya da tebei, cüz'i maksatlar için değil bilakis meleklerin haklı itirazına cevaben ve Kur'an'ın işaret ettiği diğer ana maksatlar içindir. İlgili âyetteki³⁹ atıf vavı bu bağlantıya ve âyetin asıl manasına matuf bir uyarıdır.⁴⁰

Ta'limü'l-esmâ, Âdem'in yeryüzü nizamında yetkin olduğunu gösterir. Yeryüzünün halîfesi olarak yaratılan insan, bu görevini sürdürebilmek için isimlere, sembollere, bunların arkasındaki manaları keşfetmeye, bilmeye, idrak etmeye, anladığını ifade etmeye, kelimelere ve sözlere muhtaçtır. Allah, ona bilme yeteneğini vererek dünyadaki görevini kolaylaştırmıştır. Bu kıssa, insanın bilgi ile sorumluluk üstlenme sürecini açıklayan bir anlatıdır. Bu öğretim, insanı sadece bilen değil, bildiğini beyan eden, anlamlandıran ve ahlaki bir sistem içinde kullanan bir varlık haline getirmiştir. Bu bağlamda kıssa, hem dil felsefesi hem de bilgi kuramı açısından ontolojik ve epistemolojik bir bakış açısı sunmaktadır.

Dirayet temelli yaklaşıma göre insanoğlu bilgiyle seçkin kılınmıştır. Bu kıssa, bilginin insan tarafından yoktan var edilmediğini, aksine Allah tarafından insana potansiyel olarak verildiğini göstermektedir. Alınan her bilgi sonradandır, geçicidir, emanettir.⁴¹ Hz. Âdem'e yapılan öğretim, insan türünde süreklilik arz eden ilahî bir tecellidir. Bu yönüyle ta'limü'l-esmâ, hem kozmik bir eğitim olayı hem de insanın bilgiye erişim biçimini tanımlayan ilahî bir süreçtir. Klasik tefsirler, ta'limü'l-esmâ

³⁶ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 1/69; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Muhammed Esed de Yüce Allah'ın Hz. Âdem'e bahsettiği istidat ile onun ilme vukufiyet kesbettiğini ileri sürmektedir. bk. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili* (Ankara: Akçağ Basım Yayın Pazarlama A.Ş., 1995), 1/263-264; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 1/12.

³⁷ Alpaydın, "Âdem'e (a.s.) Öğretilen İsimler", 132-133.

³⁸ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 16; Alpaydın, "Âdem'e (a.s.) Öğretilen İsimler", 134-135.

³⁹ el-Bakara 2/31.

⁴⁰ Temel, "Bilginin İlahî Senaryosu: Hakikatle Mecaz Arasında Âdem'e Öğretilen İsimler", 125.

⁴¹ Hüseyin Kerim Ece, Hz. Âdem (İstanbul: Denge Yayınları, 1998), 146-153; Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012), 16; Alpaydın, "Âdem'e (a.s.) Öğretilen İsimler", 134-135.

kıssasını doğrudan bir bilgi teorisi olarak ele almamış olsalar da, içerdiği kavramlar epistemolojik bir derinlik taşır. Buna göre bilginin kaynağı, Allah’tır. Bilgi, ilham ve vahiy yoluyla verilir. Bilginin niteliği, kavramsal ve işlevseldir; insan, bilgiyle eşyayı düzenler. Bilgi, sorumluluk ve adalet temelli bir hilâfet bilinci oluşturmaya amaçlar. Kıssada geçen “*Senin bize öğrettiklerinden başka hiçbir bilgimiz yoktur*”⁴² ifadesi de insan ve meleklerin bilgisinin sınırlı olduğunu göstermektedir.

Rivayet ve dirayet temelli yaklaşımlar, bilginin hem ilahî kaynaklı hem de insan zihninde işlenebilir bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Taberî’nin açıklaması bilginin kaynağına; Beydâvî’nin yorumu ise bilginin işlevine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla ta‘lîmü’l-esmâ, insanın bilgiyle var olan bir varlık oluşunu anlatan ilahî bir olay olarak yorumlanmaktadır. Modern epistemolojiyle birlikte değerlendirildiğinde bu kıssa, bilginin ilahî kaynağıyla insan zihninin üretken doğası arasındaki dengeye işaret etmektedir.

2.2.Modern Müslüman Düşünürlerle Göre Âyetin İmaları

Modern Müslüman düşünürler, ta‘lîmü’l-esmâ kıssasını insan bilincinin teşekkül sürecini beyan eden ve temel bilgiye dayanan bir yapı olarak yorumlamışlardır. Buna göre kıssa, insanın varlıkla bilgi, dil ve anlam temelinde kurduğu ilişkinin başlangıç noktasını temsil eder. Bilincin ontolojik temelini esas alan Toshihiko Izutsu (ö. 1993), ta‘lîmü’l-esmâ’yı insanın varlıkla anlam temelli ilişkisinin başlangıcı olarak görür. Ona göre bu olayda “esmâ”, kelimelerden ziyade varlığın zihinsel formlarını temsil eder.⁴³ Böylece insan, eşyayı sadece adlandırmakla kalmaz, onları zihninde yeniden anlamlandırır. Bu anlamda ilgili âyet, insanın sistematik bilincinin ve anlam dünyasının ortaya çıkışını ifade etmektedir.

Ta‘lîmü’l-esmâ olayını metafizik bir düzlemde inceleyen Seyyid Hüseyin Nasr, bunu kozmik düzenin insana açılması şeklinde değerlendirir. Ona göre bilgi, zihinsel bir kazanımla birlikte insanın varlık düzeniyle kurduğu kutsal ilişkinin bir yansımasıdır ve bilginin bu şekilde verilmesi, insan için eşyanın hakikatine vukuf kabiliyetini sembolize eder.⁴⁴ Bu durum, insanın hem kozmik düzeni anlamaya hem de ilahî hikmetle uyum içinde yaşamaya çağrıldığını gösterir. Arap dünyasının modern dönemdeki en önemli temsilcilerinden biri olan Muhammed Âbid el-Câbirî (ö. 2010), bu olayı vahiyden akla geçişte ilk epistemolojik adım olarak niteler. Ona göre bilgi, burada hem ilhamî hem aklî bir düzlemde şekillenmektedir.⁴⁵ Böylece vahiy, insan aklını devre dışı bırakmaz; bilakis onu epistemolojik sürecin asli bir öznesi haline getirir. Fazlurrahman (ö. 1988) ta‘lîmü’l-esmâ olayını, vahyin insanda sürekli yenilenen sistematik bir tecrübesi olarak görür.⁴⁶ Buna göre, bilginin verilmesi insana güç kazandırmaz; aksine onu mükellefiyet ile sınırlar. Kur’ân’da Âdem’in meleklerden üstün kılınması,⁴⁷ bilginin emanetle birlikte gelen yükümlülük olduğunu gösterir. Dolayısıyla bilgi, İslam epistemolojisinde etik temelden kopuk değildir.

Bazı modern İslam düşünürleri, ta‘lîmü’l-esmâ kıssasını dilin kökeni ekseninde tevkîfîlik, ıstılâhîlik ve meleke teorileriyle ilişkilendirirler. Dilde tevkîfîlik teorisine göre diller, Allah tarafından Âdem’e vahiy veya ilham edilir ve oradan çocuklarına geçer. Eş’arî (ö. 324/935), bu teoriyi savunur.⁴⁸ İstılâhîlik, dilin insanlar arasında sözleşme ile temellendirildiğini belirtir. Cübbâî (ö. 321/933) bu görüştedir.⁴⁹ Tevkîfîlik teorisi, dilin sözcük üretiminde beşerî katkıyı görmezden gelirken; İstılâhîlik teorisi, insanın sözcük üretme kapasitesinin ilâhî olduğunu göz ardı etmektedir. Bu durum orta bir yol

⁴² el-Bakara 2/32.

⁴³ Toshihiko Izutsu, *God and Man in the Qur’an* (Kuala Lumpur: Islamic Book Trust, 2002), 11–13.

⁴⁴ Seyyed Hossein Nasr, *Knowledge and the Sacred* (Albany: SUNY Press, 1989), 52.

⁴⁵ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fikrû’l-‘Arabî el-Mu’âsir* (Beyrut: Merkezü Dirâsât el-Vahde, 1990), 75–78.

⁴⁶ Fazlurrahman, *Major Themes of the Qur’an* (Chicago: University of Chicago Press, 2009), 19.

⁴⁷ el-Bakara 2/31-33.

⁴⁸ Ebü’l-Hasen Kâdî Abdülcebbar, *Muğnî fi ebvâbî tevhid ve’l-adl*. thk. Mahmud Hudeyri (Kahire: Daru’l-Mısriyye, 1378/1958), 7/101; Zeki Yıldırım, “Kur’ân Işığında Dillerin Kaynağı Problemi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (Haziran 2005), 90.

⁴⁹ Yıldırım, “Kur’ân Işığında Dillerin Kaynağı Problemi”, 99.

olarak meleke teorisinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu teoriyi sistemli bir şekilde ele alan Fârâbî (ö. 339/950) olmuştur. İbn Haldûn (ö. 808/1406), meleke teorisini “Dildeki kelimeler herkesçe bilinip kullanılan anlamlar için üretilmiştir. Yeni ihtiyaçları karşılayacak bir anlam oluştuğunda onu muhataba aktarmaya imkân sağlayacak yeni bir kelime icat edilir.” şeklinde tanımlayarak dillerin kaynağı bağlamında ileri sürülen tevkîfî ve istilâhî teorilerin mezcedilebileceğini iddia etmiştir.⁵⁰

Dilin, bilgi üretimi ve anlam inşasında merkezi bir rol oynadığı da vurgulanır. Ancak bu olayın yalnızca bir dil teorisine indirgenemeyeceği, bilakis dilin insanda bilincin ve kavramsal düşüncenin tezahürü olduğu belirtilir. Böylece dil, insanın hilâfet misyonunun epistemolojik aracına dönüşür.⁵¹ Modern bilgi teorilerinin aksine vahiy merkezli epistemoloji, bilginin değerini insanın anlam verme, kavram oluşturma ve sorumluluk bilinciyle ilişkilendirir. Bu yönüyle ta’lîmü’l-esmâ olayı, insanın makineden farklı olarak anlam kurucu bir özne olarak konumlandırılmasına imkân sağlar. Böylece selef âlimleri ile modern Müslüman düşünürler, ta’lîmü’l-esmâ’nın insanın bilgi, dil ve anlam üretme sürecini başlatan ilk bilinç eylemi olduğu noktasında birleşmektedir. Selef âlimleri bunu ilâhî öğretim ve hilâfet çerçevesinde yorumlarken; modern düşünürler, bu olayın bilginin metafizik kökenine işaret ettiğini vurgularlar. Sonuç olarak ta’lîmü’l-esmâ, hem vahiy-bilgi-dil üçgeninin ilk tezahürü hem de insanın anlam kurucu varlık olarak konumlandırılmasının anahtarı şeklinde gösterilmiştir.

3.Bilgi, Hilâfet ve Sorumluluk İlişkisi Bağlamında Ta’lîmü’l-Esmâ’nın Düşünsel Temelleri

Kur’ân’da geçen “Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım”⁵² ifadesi, Allah’ın (c.c.) insana özel bir mükellefiyet yüklediğini bildirir. Bu mükellefiyetin yerine getirilmesi ise bilgi ile mümkündür. İbn Abbas’a göre Allah, Âdem’e her şeyin ismini öğreterek ona zihinsel yeterlilik kazandırmıştır.⁵³ Bu bilgi, onun hilâfet görevini bilinçli bir şekilde ifa edebilmesinin sistematik zeminini oluşturur.

Kur’ân’da ta’lîmü’l-esmâ gibi pek çok olay anlatılmıştır. Bunların her birinin ardında genel ilkeler konulmuş ve bu olaylar, evrensel ilkelerin işaretleri olarak sunulmuştur. Bu vb. olaylarda, görünen anlamın ötesinde gizli kalan evrensel ilkelerin de anlaşılması hedeflenmiştir. Taşıdığı kapsamlı potansiyel kabiliyeti sayesinde insana Allah tarafından eşyanın isimleri ve mahiyeti öğretilmiştir. Sonuçta göklere, yere ve dağlara sunulan emanet-i kübrâ’yı⁵⁴ taşıma sorumluluğunu insanoğlu üstlenmiştir. Böylece insan, genel mahiyeti itibarıyla yeryüzünün manevi halîfesi olmaya uygun görülmüş, meleklerin bile ulaşamayacağı bazı makamlar kazanmıştır.⁵⁵ Âdem’in halîfelik davasındaki en büyük mucizesi, ta’lîmü’l-esmâ’dır. Diğer peygamberlerin mucizeleri, dar çerçevede insanlık harikasına işaret ettiği gibi Âdem’in mucizesi, insanoğluna sunulan ilerlemelerin nihai sınırını göstermektedir. Said Nursi (ö. 1960), âyetin⁵⁶ işârî anlamını açıklarken, Âdem’in meleklerle karşı hilâfet davasındaki üstünlüğünün ta’lîmü’l-esmâ yoluyla gerçekleştiğini belirtir. Ona göre insanoğlu, Allah’ın esmâsının hakikatlerine vakıf olmak ve bu isimlerin gereğini yeryüzünde tatbik etmek suretiyle hilâfet makamının hakkını yerine getirir. Böylece insan, bilgi ve irfan yoluyla kâinatın anlamını keşfetmeye yönelir.⁵⁷

Râzî’ye göre Bakara 31. âyet, ilmin değerine işaret eder. Çünkü Allah, Âdem’i yaratmasındaki hikmetinin yüceliğini onun ilmini göstererek ilan etmiştir. Eğer ilimden daha şerefli bir nitelik olsaydı

⁵⁰ Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009), 2/851; Hamdullah Arvas, “Kelâm’da ‘Ta’lîm-i esmâ’: Dil Teorileri Bağlamında İlâhî Mânaların İsimlendirilmesi Meselesi”, *Kader* 18/2 (2020), 510-519.

⁵¹ Ferruh Kahraman, “Hz. Âdem’e Öğretilen İsimler: İslâmî İlimlerde Dilin Kökeni, Modern Bilimlerde Dilin Önemi”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2021), 380; Temel, “Bilginin İlâhî Senaryosu: Hakikatle Mecaz Arasında Âdem’e Öğretilen İsimler”, 126-127.

⁵² el-Bakara 2/30.

⁵³ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-Azîm*, 1/133-134.

⁵⁴ el-Ahzâb 33/72.

⁵⁵ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî fî tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘azîm*, thk. ‘Alî Abdülbârî Atiyye (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1415/1994), 1/225-227; Said Nursi, *Sözler* (İstanbul: Söz Matbaacılık Yayıncılık, 2011), 334.

⁵⁶ el-Bakara 2/31.

⁵⁷ Nursi, *Sözler*, 354-358.

Allah, Âdem'in üstünlüğünü ilimle değil, başka bir şeyle ortaya koyardı. Ona göre bu bilgi öğretimi, insanın duyuyla değil, doğrudan ilahî bildirimle elde edilen vahye dayalı bilgidir.⁵⁸ Âyetin devamında meleklerin bilgi yetersizliklerini itiraf etmeleri ve Allah'ın Âdem'e onların bilmediği şeyleri bildirmesi,⁵⁹ insanın akıl ve bilgi yönünden üstün kılındığını gösterir. Bu durum, insanın yeryüzünde halîfe olarak seçilmesinin ön koşulunun bilgiye dayalı yetkinlik olduğunu ortaya koymaktadır.

Bakara sûresi 31-32. âyetlerde ifade edildiği üzere Âdem yaratıldıktan sonra ona eşyanın hakikati öğretilmiş ve bu konum onu mükellef bir varlık haline getirmiştir. Böylece Allah, Âdem'i yeryüzünün halîfesi olarak isimlendirmiş, hükmetme yetkisini ona ve nesline vermiştir. Buna delil ise şu âyet gösterilebilir: *"Ey Dâvud, biz seni yeryüzünde halîfe yaptık. Öyleyse, insanlar arasında hak ile hükmet!"*⁶⁰ Bu âyete göre hilâfet makamının gereği, hak ile hükmetmek ve ilme dayalı adaleti tesis etmektir.⁶¹ Mevdûdî'ye (ö. 1979) göre insan, bilgi sayesinde Allah nezdinde şeref kazanmış bu şeref ile yeryüzünün hâlifesi kılınmıştır. Bu görev ile de insanoğluna sorumluluk yüklenmiştir.⁶² Muhammed Hamidullah (ö. 2002), hilâfetin ontolojik temelini ta'limü'l-esmâ olduğunu vurgulamış, Âdem'e öğretilen ilmin, insanın yeryüzündeki temsil yetkisinin epistemik kaynağı olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla hilâfet, bilgi ve bilinçle kazanılan bir makamdır.⁶³ Anlaşıldığı üzere modern Müslüman düşünürler, bilginin sorumluluğu artırdığı konusunda neredeyse cumhur ile aynı kanaati paylaşmışlardır. Onlara göre ta'limü'l-esmâ, insanın yeryüzünde etik bir özne olarak hareket etmesini sağlayan bilişsel ve manevi bir çerçevedir.

Kıssanın bağlamına göre Hz. Âdem, tüm insanlar anlamında mecaza hamledilmiştir. Zira âyetin içinde geçtiği kıssada Âdem'in yükselişine anlam veremeyenler tek bir şahıs değil bilakis tür olarak meleklerdir. Yani melekler tek bir şahsa değil o bireyin şahsında yeni bir türün yaratılışına karşı çıkmaktadırlar. Özellikle meleklerin *"Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın"*⁶⁴ şeklindeki sorusu, meleklerin Âdem'i de daha önceki türler gibi kendi aralarında birbirini öldürecek yeni bir tür olarak algıladıklarını gösterir. Bunu böyle kabul etmezsek "kan dökecek biri" ibaresini kendi kanını döküp intihar eden tekil bir Âdem manasına hamletmemiz kaçınılmaz olacaktır ki böylesi bir yakıştırma kusurlu bir tasavvurdur. Dolayısıyla Âdem'in bu olayda tür olarak tüm insanlığı temsil eden bir mecaz olduğu Arap dili açısından sorunsuz, kıssanın anlam örüntüsü açısından zorunludur. Bunun yanı sıra âyetin içinde yer aldığı kıssanın Âdem'in tekilliğine ve özel biri oluşuna vurgu yaptığını da unutmamak gerekir.⁶⁵

Âdem ilim cihetiyle daha donanımlı kılınmıştır. Zira Allah, meleklerle isimlerin bilgisini sorduğu zaman onlar bu hususta acizliklerini itiraf etmiş, ardından Âdem, onlara eşyanın isimlerini bildirmiştir. Bu lütuf, Âdem'in meleklerin bilmediği şeyleri bildiğini ve daha bilgili olanın ise üstünlüğünü gösterir. Bu hakikat, *"De ki, bilenlerle bilmeyenler bir olurlar mı?"*⁶⁶ âyetiyle delillendirilmiştir. Dolayısıyla insanın hilâfet görevi, bilgiye dayalı şuur, ahlâk ve sorumluluk bilincinin bir yansımasıdır. Kur'ân'ın Âdem kıssasında ta'limü'l-esmâ vurgusu, insanın bilgi edinme yeteneği ile hilâfet görevi arasındaki doğrudan ilişkiyi ortaya koymaktadır. İnsanın yeryüzünde halîfe olarak konumlandırılması, bilginin varlık ve değer düzeninin idrak edilmesi anlamına geldiğini göstermektedir.

⁵⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 2/399.

⁵⁹ el-Bakara 2/32-33.

⁶⁰ Sâd 38/26.

⁶¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 2/389; Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri* (İzmir: Anadolu Yayınları, 1986), 1/143.

⁶² Ebü'l-Alâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân- Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, trc. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 61-62.

⁶³ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayınları, 1993), 52-54.

⁶⁴ el-Bakara 2/30.

⁶⁵ Temel, "Bilginin İlahî Senaryosu: Hakikatle Mecaz Arasında Âdem'e Öğretilen İsimler", 128.

⁶⁶ ez-Zümer 39/9.

4.Ta'limü'l-Esmâ'nın Teoloji, Bilgi Kaynağı, Dil, Düşünce ve Varlık İlişkisi Bağlamında Yorumlanması

Ta'limü'l-esmâ, elbette pek çok açıdan değerlendirilebilir ancak sınırlılığı dikkate alındığında konunun sadece teoloji, bilgi kaynağı, dil, düşünce ve varlık ilişkisi bağlamında yorumlanması yeterli olacaktır.

4.1.Ta'limü'l-Esmâ'nın Teolojik Temeli

Hiz. Âdem'e isimlerin öğretilmesi, vahyin merkezinde yer alan bilgi anlayışının ve insanın ilahî hakikatle kurduğu ilişkinin temel göstergesidir. Bu olay, eşyanın mahiyetinin ve hakikatlerinin insana tanıtıldığına işaret eder.⁶⁷

Daha önce de belirtildiği üzere âyetle geçen "esmâ" kelimesi, eşyanın iç yüzü, mahiyeti ve zihin dünyasındaki karşılığı olarak yorumlanmıştır.⁶⁸ Zihinsel faaliyetler lisan ve beyan ile gerçekleşir. Allah'ın insanoğluna ilim ve kelâm sıfatlarını lütfetmiş olması, kelâm ve dil meselesinin hilâfet görevinde mühim bir konuma sahip olduğunu gösterir. Bütün insanlığın tarih boyunca geliştirdiği dilsel çeşitlilik ve anlam üretme kabiliyeti, esasen Âdem'e verilen ta'limü'l-esmâ istidadının bir yansımasıdır. Âdem, fiilen lisan yeteneğiyle şereflenmiş ve böylece gereğine uygun olarak isimleri dillendirmiştir. Lisan, onun hilâfetinin eseri değil; hilâfetinin sebebidir.⁶⁹ Allah, ya eşyaya o isimleri kendisi koyup Âdem'in ruhuna nakş ve ilham etmiş veya ona bu isimlendirmeyi gerektiğinde yapabilecek ve kullanacak özel kabiliyeti hâiz bir ruh üfleme yetisi takdir etmiştir.⁷⁰ Âdem'e yapılan bu bilgi telkini, vahyin en temel mesajlarından biri olan "oku"⁷¹ emriyle de uyumludur. İnsan, bu öğretimle yalnızca bilgiye değil; bilginin sorumluluğuna da muhatap kılınmış, hakikatle bağ kurma ve dünyayı anlamlandırma kapasitesiyle kutsanmıştır. Dolayısıyla bu öğretim, insanın ilahî kelâmı anlamaya ve yeryüzünde adalet üzere bir düzen kurmaya matuf düşünsel kapasitesinin başlangıcıdır. Bu yönüyle de ta'limü'l-esmâ, medeniyet inşasının anahtar kavramı sayılır.

Ta'limü'l-esmâ, bilginin ilahî kökenine, insanın dilsel yetisinin metafizik temellerine ve bilgi ile ahlak arasındaki bağa işaret eder. Bu bağlamda insanın değeri, bilgiyle donatılmış bir varlık olması ve bilgiyi emanet bilinciyle kullanmasına dayanır. Kur'an'daki bu öğretim süreci, hem bilgi felsefesi hem de insanın anlam üretimi açısından epistemolojik bir başlangıç noktası teşkil etmektedir.

4.2.Dil, Düşünce ve Varlık İlişkisi Bağlamında Ta'limü'l-Esmâ

Ta'limü'l-esmâ, insanın düşünme yetisinin kökensel ifadesidir. Bu olay, dil felsefesi, varlık felsefesi ve anlam kuramları açısından derin bir metafizik zemine sahiptir. "İsim vermek" fiili, nesneler arasındaki farkları ayırt etmek, onları sınıflandırmak ve bu sınıflamalar üzerinden zihinsel şemalar kurmak anlamına gelir.⁷² Eşyayı sınıflandırarak adlandırmak, düşünme eyleminden bağımsız değildir. İnsanın varlığı anlamlandırması da dil ve düşünce eylemine bağlıdır. Zira eşyaya anlam yüklemek, karmaşık cüzleri anlamlı bir bütün haline getirmek ve bu parçalar arasında münasebet kurmak demektir. Varlıklar pek çok yönden insan zihni için karmaşık bir yapıdadır. Bu karmaşık varlık âlemini anlamlandırabilmek için onları yorumlamak gerekir. Yorumlamak, eşyayı sınıflandırıp onları isim deneyen semboller aracılığıyla zihne aktarmakla olur. Bu faaliyette kullanılan ortak vasıtalar isimlerdir.

⁶⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 2/398.

⁶⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/514; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 2/398.

⁶⁹ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. 'Alî Esîrüddîn el-Endülüsî, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420/1999), 1/235-240; Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, 1/263-264.

⁷⁰ Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mizân fi't-tefsîri'l-Kur'ân*, çev. Vahdettin İnce (İstanbul: Kevser Yayınları, 1441/2020), 1/164-166.

⁷¹ el-Alak 96/1.

⁷² Izutsu, *God and Man in the Qur'an*, 23.

Buna göre "isimler" kavramı âyet için kapalı bir kilit ve o kilidi açan anahtar bir kavram mesabesindedir. Çünkü isimler olmaksızın düşünmek, konuşmak mümkün değildir.⁷³

İsim öğretimi, insanın varlıkla kurduğu ilişkinin dil üzerinden inşa edildiğini gösterir. Hz. Âdem'e isimlerin öğretilmesi, sadece bir bilgi aktarımı değil aynı zamanda bir dilsel yapı kazandırmadır. İsimlendirme, insanın düşünsel kapasitesinin temeli olan kavramlaştırmayı mümkün kılar. Modern dil felsefesi, "Dil olmadan düşünce olmaz" önermesiyle bu Kur'anî anlatımla örtüşür. Bu bağlamda Lev S. Vygotsky (ö. 1934): "Düşünce dilde cisimleşir",⁷⁴ Ludwig Wittgenstein (ö. 1951) ise: "Dilim, dünyamın sınırlarını belirler"⁷⁵ görüşleriyle dilin önemine dikkat çekmişlerdir. Chomsky, dili doğuştan gelen bir yeti olarak kabul etmiş, onun öğrencileri olan Edward Sapir ve Benjamin Lee Whorf'un determinist görüşleri de bu önerme ile doğrudan ilişkilendirilmiştir.⁷⁶ Davidson ise bu görüşe eleştirel yaklaşmış; düşüncenin dil öncesi bir biçimi olabileceğini savunmuştur.⁷⁷ Buna göre "Dil olmadan düşünce olmaz" görüşü özellikle Vygotsky, Sapir-Whorf ve erken dönem Wittgenstein tarafından desteklenmiştir. Ancak bu görüş, Davidson gibi düşünürlerce eleştirildiği için evrensel kabul olarak görülmemiştir. İnsanlar kendi duygu ve düşüncelerini muhataba dille aktardıkları gibi, muhatabı da yine dil sayesinde anlarlar. Bu güçlü bağ sebebiyle dil ve düşüncenin birbiriyle çok yakın kavramlar oldukları belirtilmiştir.⁷⁸

Antik Yunan felsefesinde olduğu gibi İslam felsefesinde de isim meselesi varlığın kavranışında merkezi rol oynar. Fârâbî, İbn Sînâ (ö. 428/1037) gibi bilginler, varlık ile kavram arasındaki ilişkiyi sadece epistemolojik değil aynı zamanda ontolojik bir düzlemde de yorumlamışlardır. Fârâbî'ye göre dil, varlıkla zihin arasında kurulan simgesel bir köprüdür ve bu köprü olmadan anlam inşa edilemez.⁷⁹ Bu filozoflar ta'limü'l-esmâ kıssasını, insanın nazarî aklını geliştirmesi ve eşyanın mahiyetlerine ulaşabilmesi açısından yorumlamışlardır. Onlara göre Allah'ın Âdem'e isimleri öğretmesi, varlıkların hakikatlerine dair zihinsel temsilleri kazanması anlamına gelir.⁸⁰ Ta'limü'l-esmâ, bu simgesel düzenin başlangıcını ifade eder ve insanın evrenle kurduğu anlam ilişkisinin temelini oluşturur. Bu çerçevede, Âdem'in isimlere vakıf kılınması, insanın bilgi edinme süreçlerinin bir varoluş imtiyazı olduğu manasını çağrıştırmaktadır.

4.3.Bilginin Kaynağı Bağlamında Ta'limü'l-Esmâ

Ta'limü'l-esmâ, bilginin kaynağı, imkânı ve sınırları üzerine temel soruları gündeme getiren bir olaydır. Kur'an'daki bu anlatım, insanın doğrudan vahiy yoluyla bilgiye ulaşabileceğini gösterirken aynı zamanda bilişsel potansiyelinin de ilahî bir lütuf olarak verildiğine işaret eder. Buna göre insan, bilginin hem muhatabı hem de faili olarak yaratılmıştır.

İslâm düşüncesinde bilginin mahiyeti; genellikle hiss, akıl ve vahiy temelleri üzerine inşa edilmiştir. İslam düşünürlerinden İbn Sînâ, "Faal akıl, suretleri soyutlayarak aklî bilginin kaynağını oluşturur" sözüyle bilginin duyulardan geldiğini iddia eder ancak insan zihninin tasavvur ve tasdik

⁷³ Temel, "Bilginin İlahî Senaryosu: Hakikatle Mecaz Arasında Âdem'e Öğretilen İsimler", 135.

⁷⁴ Lev S. Vygotsky, *Thought and Language*, çev. Alex Kozulin (Cambridge: MA: MIT Press, 1986), 212.

⁷⁵ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Teo Grünberg (İstanbul: Say Yayınları, 1996), madde 5-6.

⁷⁶ Edward Sapir, *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*, ed. David G. Mandelbaum (Berkeley: University of California Press, 1949), 69-74; Benjamin L. Whorf, *Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*, ed. John B. Carroll (Cambridge: MA: MIT Press, 1956), 212-214.

⁷⁷ Donald Davidson, "Thought and Talk", *Inquiries into Truth and Interpretation* (Oxford: Clarendon Press, 1984), 155-170.

⁷⁸ Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed el-Fârâbî, *el-Elfâzu'l-musta'mele fi'l-mantık*, thk. Muhsin Mehdi (Beyrut: Dârü'l-Meşrik, 1388/1968), 41-43; Ferruh Kahraman, "Hazreti Âdem'e Öğretilen İsimler: İnsanoğlunun Gerçek Mahiyetinin Tezahürü", *Balikesir İlahiyat Dergisi* 11/1 (2020), 58.

⁷⁹ Detaylı bilgi için bk. Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed el-Fârâbî, *Kitâbü'l-hurûf*, çev. Muhsin Mehdi (Kahire: Maṭba'at Dâr el-Ma'ârif, 1389/1969).

⁸⁰ Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed el-Fârâbî, *İhsâu'l-'ulûm (Ullûmu'n-nevâ)*, thk. Osman Amîn (Kahire: Mektebetü'n-Nehda el-Misriyye, 1368/1949), 15-17; Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî İbn Sînâ, *eş-Şifâ: el-İlâhiyyât* (Beyrut: Dârü'l-Âfâk el-Cedîde, 1405/1985), 2/304-305; Mehdi Ha'iri Yazdi, *The Principles of Epistemology in Islamic Philosophy: Knowledge by Presence* (Albany: State University of New York Press, 1992), 112-118.

yoluyla bilgiye ulaştığını, en yüksek bilginin ise faal akıl tarafından ilham edildiğini belirtir. Ona göre faal akıl, insana akledilebilir suretleri ilham eden metafizik bir kaynaktır. Bu sebeple ta'limü'l-esmâ, insanın doğrudan vahiy ilhamla bilgilendirilmesine dair Kur'anî bir örnektir.⁸¹ Gazzâlî (ö. 505/1111), dillerin köken olarak vahiy ile başladığını söylemekle birlikte insanların müdahalesi ile de üretilmiş olduğunu aklen mümkün görür. O, ta'limü'l-esmâ'yı mecazî olarak Âdem'e dil üretme potansiyelinin bahşedilmesi anlamında yorumlar.⁸² Bu bakımdan Gazzâlî'nin yorumu, bilginin bir kısmının doğuştan gelen (fitrî), bir kısmının ise sonradan kazanılan (kesbî) olduğunu savunan karma bir bilgi anlayışına tekabül eder. Bu yaklaşım, klasik bilgi kuramlarında tartışılan "a priori bilgi" (deneyim öncesi bilgi) fikrine yakındır.

Batı epistemolojisinde bilginin doğası üzerine tartışmalar, özellikle Immanuel Kant (ö. 1804) ile sistematik bir çerçeveye kavuşmuştur. Kant, "Anlama yetimiz, yalnızca kendisine sunulanı değil, aynı zamanda onu şekillendirerek bilgiyi oluşturur." diyerek bilginin salt deneyimle gerçekleşmediğine aynı zamanda insan zihninin önsel yapılarıyla meydana geldiğine dikkat çekmektedir. O, insanın dış dünyayı zihinsel kategoriler aracılığıyla anlamlandırdığını, gerçekliğin bize olduğu gibi değil, görüldüğü gibi açıldığını belirtmektedir.⁸³ Kur'an'da ta'limü'l-esmâ, insanın kavramlarla varlığı anlama yetisine sahip kılındığını gösterir. Buradan hareketle Kant'ın "bilgi zihnin kategorileriyle üretilir" fikri ile Kur'an'daki "isimlerin öğretilmesi" (kavramların yüklenmesi) arasında epistemolojik bir paralellik kurulabilir. Ancak bu, doğrudan değil, modern bilgi felsefesi çerçevesinde yapılan hermenötik bir ilişkilendirmedir. Çünkü Âdem'e öğretilen bu bilgi, tecrübe ile elde edilen değil, doğrudan vahiy veya ilham yoluyla verilmiş bir bilgidir. Bu bağlamda insan, bilgiyi almanın yanı sıra onu işleyip anlamlandırabilen bir varlık olarak tasarlanır.

Fazlurrahman ilgili âyeti sadece bilgi aktarımı şeklinde değil, aynı zamanda ahlâkî sorumluluk ve anlam üretimi çerçevesinde yorumlamaktadır. Ona göre ta'limü'l-esmâ, insanın yaratılıştan itibaren dünyayı tanıma, anlama ve ona hükmetme potansiyelini göstermektedir. Bu, insanoğlunun yeryüzünde hilâfet görevini icra edebilmesi için gerekli bir bilgi donanımıdır. Ona göre bu ilk öğretim vakasındaki bilginin mutlak kaynağı Yüce Allah'tır ve bu bilgi insanın faal aklıyla anlamlandırılır. Fazlurrahman, "İnsan anlam kurar ve o anlamla sorumluluk üstlenir" sözüyle Kur'an'ın insanı anlam inşa eden, ahlâkî sorumluluk taşıyan bir özne olarak sunduğuna delil gösterir.⁸⁴ Dolayısıyla bilgi, ahlâkî ve sosyal bir sorumluluğun da yüklenmesi anlamına gelir. Bu yaklaşım tarzı, klasik epistemolojiden farklı olarak bilgi ile eylem arasındaki kopukluğu ortadan kaldırmakta ve bilginin sadece duyularla değil, aklî ve metafizik düzlemde temellendirilmiş olduğunu da göstermektedir.

Fazlurrahman, ta'limü'l-esmâ'yı insanın eşya ile kurduğu anlam ve temsil ilişkisinin başlangıcı olarak tasavvur etmiş, ona göre bu süreç Allah'ın öğretmesiyle başlamış ancak insan, bu bilgiyi sosyal ve ahlâkî düzlemde işlemiştir.⁸⁵ İbn Sînâ, ta'limü'l-esmâ kavramını doğrudan işlememiştir. Ancak o, insanın kavramsal düşünme ve soyutlama yeteneğini metafizik bilgiye ulaşma aracı olarak görmüş, insanın eşya ile olan ilişkisini suretlerin soyutlanmasıyla başladığını savunmuştur. Kant da, Kur'an ya da ta'limü'l-esmâ'yı doğrudan işlememiştir. Ancak onun bilgi felsefesi, insanın dış dünyaya anlam yükleyen aktif özne olduğu görüşüyle örtüşmüştür. O, zihnin dış veriyi biçimlendiren bir güç olduğuna inanmıştır. Böylece bu çok katmanlı yaklaşımlar, Kur'an'ın bilgiye yüklediği derin anlamın hem klasik İslâm anlayışıyla hem de modern epistemolojiyle irtibatlandırılabilirliğini göstermektedir. Bu bilgiler ışığında; insanın dil ile düşündüğü, kavramlarla anlam kurduğu ve bilgiyle eşyayı konumlandığı sonucunu çıkarmak mümkündür.

⁸¹ Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî İbn Sînâ, *eş-Şifâ: el-Mantık ve el-Nefs* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004), 25-40.

⁸² Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-uşûl*, thk. Muhammed Abdu's-Selâm Abdu's-Sâfi (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1993), 181.

⁸³ Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*, ed. and trans. Paul Guyer & Allen W. Wood (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), B75-B106; A51/B75 – A130/B169.

⁸⁴ Fazlurrahman, *Major Themes of the Qur'an*, 17-25.

⁸⁵ Fazlurrahman, *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition* (Chicago: University of Chicago Press, 1982), 146-147.

5.Medeniyetin Kavramsal Temeli Olarak Ta'limü'l-Esmâ

Ta'limü'l-esmâ, yeryüzünde halîfelik görevini üstlenen insana verilen ilahî bir lütuftur. Çünkü isimler, varlığı hem dilde hem zihinde sembolleştirerek tanınır ve anlamlı hale getirir. İsim verme, insanın eşyaya hükmetme yetisini temsil eder. Bu kabiliyet, insana yaratılışın ilk anında bahşedilmiş olup onun hem bilişsel hem de medeniyet kurucu yönünü şekillendirmiştir. Allah (c.c.), Hz. Âdem'e isimleri öğreterek bir anlamda halîfe olarak yaratılmasının hikmetini bildirmiştir.

Kur'ân, meleklerin Âdem'in üstünlüğünü kabul edişini ve şeytanın kibirle secdeden kaçınışını anlatarak,⁸⁶ bilginin insana yücelik kazandırdığını bildirmektedir.⁸⁷ Dolayısıyla ta'limü'l-esmâ, insanoğlunun aklını kullanarak eşyanın içyüzünü öğrenebileceği; maddi ve manevi gelişmeler kaydedebileceği yönünde motive edici bir güç olmaktadır. Bu bağlamda günümüze kadar bilim, sanayi ve teknolojide sağlanan gelişmelerin bir yönüyle ta'limü'l-esmâ'nın bir neticesi olduğu söylenebilir. Zira Âdem'e isimlerin hakikati öğretilmemiş olsaydı, insanoğlu bugünkü gelişmeleri elde edemezdi. Bu zaviyeden bakıldığında ilmi ve fenni başarılar ile ta'limü'l-esmâ arasında güçlü bir bağ olduğu ifade edilebilir.⁸⁸

Âdem'e isimlerin öğretilmesi, insanın yeryüzündeki yaşamı açısından son derece önemli bir yetidir. Bu yetinin olağanüstü önemini idrak edebilmek için insanoğlunun varlıklara ad takma kabiliyetinden mahrum bırakıldığını hayal etmek yeterlidir. Bunun sonucunda karşılaşılabilecek büyük sıkıntıların, sağlıklı iletişim kurmayı ve ortak yaşamı ne kadar zorlaştıracak aşîkârdır. Örneğin, iki insan hurma ağacının ismini bilmeden onu tarif etmek durumunda kalsaydı o ağacı göstermekten başka bir çareleri kalmazdı. Bunun gibi örnekler çoğaltılabilir. Sonuçta bu eziyet, hayatı yaşanmaz hale getirecek ciddi bir iletişim engeline dönüşürdü. Başka bir ifadeyle şayet Allah, insanoğluna nesneleri isimlerle sembolize etme kabiliyetini vermemiş olsaydı dünya yaşamı sürdürülemez ve gelişim gösterilemezdi. Oysa melekler görevleri gereği böyle bir kabiliyet veya yetkinlikle donatılmamıştı. Allah bu sırrı Âdem'e bildirdikten sonra bazı eşyanın ismini meleklerle sormuş ancak onlar isimleri bilememişlerdi. Çünkü onlara bu bilgi verilmemişti. Oysa Âdem kendisine gösterilen nesnelerin isimlerini kolaylıkla söyleyebilmiş ve bunun hemen ardından melekler, Allah'ın âlim ve hakîm olduğuna boyun eğmişlerdi.⁸⁹

Bilginin düşünsel hayata katkısı, sadece bireysel idrak düzeyinde değil, toplumsal düzenin kurulmasında da kendini göstermektedir. Çünkü sadece dil aracılığıyla bilgi paylaşımı, anlam birliği ve değer inşası mümkün hale gelebilir. Bu bağlamda Âdem'e öğretilen isimler, insan neslinin kavramsal düşünce geliştirerek medeniyet kurma sürecinin başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir.

Hülasa, ta'limü'l-esmâ kıssası, yalnızca bir vahiy anlatısı değil, aynı zamanda insanın bilgi, dil, düşünce ve medeniyet inşasındaki asli rolünü bildiren felsefî bir öğretilerdir. Bu ilahî öğretim sayesinde insan, eşyayı kavrayabilen, bilgi üretebilen, hakikati arayabilen ve nihayetinde değer inşa edebilen bir varlık haline gelmiştir.

Sonuç

Kavramlar ve kelimeler, insanın varlığı anlamlandırma sürecinde zihinsel temsillerin en temel araçlarıdır. Âdemoğlunun eşyaya dair bilgisi, eşyayı isimlerle sembolleştirme kabiliyetine dayanır. Bu bağlamda Hz. Âdem'e isimlerin öğretilmesi, zürriyetine de bu bilginin asli bir miras olarak aktarıldığı şeklinde yorumlanmıştır.

"İsimler" kelimesi ile bilgi ve bilinç kavramları da kast edilmiştir. İlgili âyetle esas vurgu "الْأَسْمَاءُ" kelimesine yapılmıştır. Bu kelime âyetin siyak-sibakı ve Kur'ân bütünlüğü çerçevesinde yorumlanmış,

⁸⁶ el-Bakara 2/34.

⁸⁷ Râzî, *Mefâtiḥu'l-ğayb*, 2/430.

⁸⁸ Hasan Bulut, *Kur'ân Kıssalarının Motivasyona Etkisi* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023), 67-69.

⁸⁹ Seyyid Kutub, *Fî zılâli'l-Kur'ân*, çev. Salih Uçan vd. (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 1/80-81.

bu yorumlar muvacehesinde âyetin lafzi manasından ziyade anlama dayalı bir tercümenin daha sağlıklı sonuç vereceğine kanaat getirilmiştir.

“Esmâ-isimler” lafzının tam olarak neye delalet ettiği tefsir kaynaklarında çok net bir şekilde tespit edilememiştir. Bu nedenle çoğu müfessirin nihâî anlamda söyledikleri şey, Allah’ın Âdem’e bütün eşyanın ismini öğrettiğidir. Ancak Âdem’in sosyal çevresi ve yaşam alanı sınırlı olduğu için âyetin yalnızca isimler ya da dillerin öğretimi anlamıyla sınırlandırılması yeterli değildir. Böyle bir yorum, Kur’ân bütünlüğü açısından eksik kalmaktadır. Bunun yerine Allah’ın Âdem’i ve neslini beyân kabiliyeti ile donattığını, eşyanın içyüzünü onlara öğrettiğini söylemek, akıl ve nakil verileri ile daha iyi örtüşmektedir.

Modern dönemde bilgiye erişim, dijital ağlar ve yapay zekâ sistemleri aracılığıyla kolaylaşmış görünse de, bu süreçlerin temelinde insanın anlam üretme kabiliyeti yer almaktadır. Bu yeti, ta’lîmü’l-esmâ kıssasında temellendirilen ilahî biliş yetisinin çağdaş bir yansımasıdır. Zira yapay zekâ bilgi işleyebilir; fakat anlam inşa edemez. Bu durumda ta’lîmü’l-esmâ’nın bilgiyle varlık kazanan insanı etken, yapay zekâyı ise edilgen kıldığı söylenebilir.

Ta’lîmü’l-esmâ, bilgi eksenli bir insan ve toplum anlayışının temellerini atmıştır. Bu anlatı, insanın yalnızca fiziksel değil, zihinsel ve ahlakî açıdan da sorumlu bir varlık olarak yaratıldığını ortaya koymuştur. Buna göre ta’lîmü’l-esmâ, insanın bilgiye dayalı üstünlüğünü ve yeryüzündeki halîfelik misyonunu temellendiren ilahî bir bildiri olarak sunulmuştur. Kur’ân’da bilginin, Allah’a yaklaşma ve hilâfete hazırlık açısından önemli görülmesi; sünnette ise ilim, hikmet ve düşünmenin ibadetin özü sayılması, İslam geleneğinde bilgiye dayalı düşünsel bir hayatın merkeziliğine delil teşkil etmiştir. Âdem’e isimlerin öğretilmesi, insanın yaratılış amacının bilgiyle donandığını ve bu bilgi aracılığıyla anlamlı bir hayat inşa edebileceğini göstermiştir. Bu öğretim, İslam düşüncesinde insanın entelektüel varlık olarak tasavvurunun temel dayanaklarından birini oluşturmuş, dolayısıyla bu âyet, düşünceye dayalı bir yaşamın kaynağı, amacı ve yöntemleri üzerine derin teolojik ve felsefî yorumlara zemin hazırlamıştır.

Ta’lîmü’l-esmâ’nın, çok katmanlı ve disiplinler arası yorumlara açık metafizik bir hakikati ifade ettiği bu çalışmadan anlaşılmaktadır. Bu öğretim; dinsel açıdan vahiy, bilgi ve sorumluluk ilişkisini, felsefî açıdan insanın varlıkla kurduğu bilişsel bağı, epistemoloji açısından ise bilginin mahiyeti ve sınırlarını anlamamıza katkı sağlamıştır. En önemlisi de bu olay, düşünce dünyamızın ontolojik temelini, dilin işlevini ve insanın bilgiyle tanımlanan üstün konumunu temellendiren bir başlangıç noktası olarak yorumlanmıştır.

Ta’lîmü’l-esmâ, İslam’ın bilgiye verdiği önemin teolojik ve ontolojik bir göstergesidir. Kur’ân’daki bu anlatı, insanın bilgiyle değer kazandığını göstermiştir. Sünnette ise bilginin imanla birleşince kemale erdiği ifade edilmiştir. İnsan hayatı, bu bilgi zemininde varlık, anlam ve değer ekseninde inşa edilmiştir. Bu nedenle isimlerin öğretilmesi, sadece bireysel bir öğretim değil; insanlık için evrensel bir bilgi mirasının başlangıcı sayılmış, İslam’da bilgi temelli bir insan ve toplum inşasının esasını oluşturmuştur. Bu çalışma, ta’lîmü’l-esmâ anlatısının yalnızca ontolojik bir öğretim olmadığını aynı zamanda Kur’ân’ın bilgi, dil ve anlam felsefesine dair temel paradigmlar taşıdığını ortaya koymuştur. Buradan hareketle İslam epistemolojisinin dijital çağın bilgi krizine çözüm sunabilecek köklü ilkeler barındırdığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. Cilt 50. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001.
- Alpaydın, Mehmet Akif. “Âdem’e (a.s.) Öğretilen İsimler”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Tokat İlmiyat Dergisi)* 4/2 (2016), 123-138.
- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh. *Rûhu’l-Me’ânî fî tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘azîm*. thk. ‘Alî Abdülbârî Atiyye. Cilt 15. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1415/1994.

- Arvas, Hamdullah. "Kelâm'da 'Ta'lim-i Esmâ': Dil Teorileri Bağlamında İlâhî Mânaların İsimlendirilmesi Meselesi". *Kader* 18/2 (2020), 500-538. <https://doi.org/10.18317/kaderdergi.805186>
- Audi, Robert. *Epistemology: A Contemporary Introduction to the Theory of Knowledge*. New York: Routledge, 2011.
- Beydâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşlî. Cilt 5. Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1997.
- Bulut, Hasan. *Kur'ân Kıssalarının Motivasyona Etkisi*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Fikrû'l-'Arabî el-Mu'âsir*. Beyrut: Merkezü Dirâsât el-Vahde, 1990.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. *es-Şihâh fi'l-luğa ve'l-'ulûm*. haz. Nedîm Mer'aşlî – Usâme Mer'aşlî. Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Cezîrî, Muhammed. *Usûlü't-Tefsîr*. Kahire: Mektebetü'l-Mısri, 1987.
- Davidson, Donald. *"Thought and Talk", Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford: Clarendon Press, 1984.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as. *es-Sünen*. thk. Yâsir Hasen vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1436/2015.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. 'Alî Esîrüddîn el-Endülüsi. *el-Bahru'l-muhîr fi't-tefsîr*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Cilt 10. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420/1999.
- Ece, Hüseyin Kerim. *H. Âdem*. İstanbul: Denge Yayınları, 1998.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Fârâbî, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed. *el-Elfâzu'l-musta'mele fi'l-mantık*. thk. Muhsin Mehdi. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1388/1968.
- Fârâbî, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed. *İhsâu'l-'ulûm (Ulûmu'n-nevâ)*. thk. Osman Amîn. Kahire: Mektebetü'n-Nehda el-Mısriyye, 1368/1949.
- Fârâbî, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed. *Kitâbü'l-hurûf*. çev. Muhsin Mehdi. Kahire: Matba'at Dâr el-Ma'ârif, 1389/1969.
- Fazlurrahman. *Major Themes of the Qur'an*. Chicago: University of Chicago Press, 2009.
- Fazlurrahman. *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*. Chicago: University of Chicago Press, 1982.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Mehdî el-Mehzûmî – İbrâhîm es-Sâmurâî. Cilt 8. Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-uşûl*. thk. Muhammed Abdu's-Selâm Abdu's-Şafî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1993.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayınları, 1993.
- Hamidullah, Muhammed. *Tefsir Usûlü ve Tefsir Tarihi*. İstanbul: İrfan Yayınları, 2008.
- Izutsu, Toshihiko. *God and Man in the Qur'an*. Kuala Lumpur: Islamic Book Trust, 2002.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Cilt 30. Tunus: Dâru't-Tunusiyye li'n-Neşr, 1404/1984.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemü mekâyîsi'l-luğa*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Cilt 6. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Mukaddime*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İsmâil b. Ömer. *Tefsîrül-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn. Cilt 9. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998.

- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. Cilt 15. Beyrut: Dâru's-Sadr, 3. Basım, 1414/1993.
- İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî. *eş-Şifâ: el-İlâhiyyât*. Beyrut: Dâru'l-Âfâk el-Cedîde, 1405/1985.
- İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî. *eş-Şifâ: el-Mantık ve el-Nefs*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425/2004.
- İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân 'Adnân ed-Dâvudî. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1412/1991.
- İslamoğlu, Mustafa. *Hayat Kitabı Kur'ân*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012.
- Kādî Abdülcebbâr, Ebû'l-Hasen. *Muğnî fî evvâbî tevhid ve'l-adl*. thk. Mahmud Hudeyri. Kahire: Daru'l-Misriyye, 1378/1958.
- Kahraman, Ferruh. "Hazreti Âdem'e Öğretilen İsimler: İnsanoğlunun Gerçek Mahiyetinin Tezahürü". *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 11/1 (2020), 39-63. <https://doi.org/10.33460/beuifd.975088>
- Kahraman, Ferruh. "Hz. Âdem'e Öğretilen İsimler: İslâmî İlimlerde Dilin Kökeni, Modern Bilimlerde Dilin Önemi". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2021), 355-384. <https://doi.org/10.33460/beuifd.975088>
- Kant, Immanuel. *Critique of Pure Reason*. ed. and trans. Paul Guyer & Allen W. Wood. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Kitab-ı Mukaddes, Eski Ahid*. İstanbul: Orhan Matbaacılık Şirketi, 1995.
- Komisyon, Mehmet Görmez vd. *Hadislerle İslam I*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdülmelik. *Leâ'ifü'l-işârât /Tefsîrû'l-Kuşeyrî*. thk. İbrâhîm el-Besyûnî. Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyye, 3. Basım, ts.
- Kutub, Seyyid. *Fî zilâli'l-Kur'ân*. çev. Salih Uçan vd. Cilt 10. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 9. Basım, 1991.
- Mevdûdî, Ebû'l-Alî. *Tefhîmü'l-Kur'ân-Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*. trc. Muhammed Han Kayanî vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Nasr, Seyyed Hossein. *Knowledge and the Sacred*. Albany: SUNY Press, 1989.
- Nursi, Said. *Sözler*. İstanbul: Söz Matbaacılık Yayıncılık, 2011.
- Özlem, Doğan. *Bilgi Felsefesi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2019.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-gayb (et-Tefsîrû'l-kebîr)*. Cilt 32. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 3. Basım, 1420/1999.
- Rıza, Ahmed. *Mu'cemü metnü'l-lüga*. Cilt 5. Beyrut: Dâru Mektebetü'l-Hayat, 1388/1958.
- San'ânî, Abdurrezzâk b. Hemmâm. *Tefsîru Abdurrezzâk*. thk. Mahmud Muhammed Abduh. Cilt 3. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Sapir, Edward. *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*. ed. David G. Mandelbaum. Berkeley: University of California Press, 1949.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin. *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'ân*. çev. Vahdettin İnce. Cilt 15. İstanbul: Kevser Yayınları, 1441/2020.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Tefsîru't-Taberî Câmî'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Cilt 26. b.y.: Dâru Hicr, 1422/2001.
- Temel, Yusuf. "Bilginin İlahî Senaryosu: Hakikatle Mecaz Arasında Âdem'e Öğretilen İsimler". *Journal of Islamic Research* 35/1 (2024), 121-139. <https://doi.org/10.62862/isar.2023-99962>
- Yusuf Temel, "Tef'îl Vezninin Kur'ân Belâgatındaki Ontolojik İmaları: Hz. Âdem'e İsimlerin Talimi Örneği", *Bilimname* 50/2 (2023), 101-125. doi: 10.28949/bilimname.1207581
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *Sünen-i Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Cilt 5. Kahire: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâb el-Halebî, 2. Basım, 1395/1975.
- Vygotsky, Lev S. *Thought and Language*. çev. Alex Kozulin. Cambridge: MA: MIT Press, 1986.

- Whorf, Benjamin L. *Language. Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. Cambridge: MA: MIT Press, 1956.
- Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*. İstanbul: Say Yayınları, 1996.
- Yazdi, Mehdi Ha'iri. *The Principles of Epistemology in Islamic Philosophy: Knowledge by Presence*. Albany: State University of New York Press, 1992.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dîni Kur'ân Dili*. sad. M. Nur Çetin vd. Cilt 9. Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş., 1995.
- Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*. Cilt 14. İzmir: Anadolu Yayınları, 1986.
- Yıldırım, Zeki. "Kur'ân Işığında Dillerin Kaynağı Problemi". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (Haziran 2005), 88-107.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gavâmi'it-tenzîl ve 'uyûni'l-eqâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. Cilt 4. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1407/1986.